

A CONSTANTIA ERÉNYE

KERNY TERÉZIA

Szilárdfy Zoltán:

Ikonográfia – kultusztörténet

Képes tanulmányok

Felelős szerkesztő: Borus Judit

Német fordítás: Harmath Anikó

Balassi Kiadó, Budapest, 2003.

442 old., 4500 Ft

Ide mellékelt ószerű, fa dombormű szentképet helybeli hívem ajándékba hozta [...] bátorkodom Méltóságodnak kedveskedni, ezennel ajándékba küldöm – írta Hoffner Ignác plébános Ipolyi Arnoldhoz címzett, Jolsván, 1870. június 27-én kelt levelében.¹ E kiragadott részlet igen szemléletesen világítja meg a Besztercebányai Egyházmegye papságának viszonyát műpártoló, műgyűjtő püspökhöz, aki nem csupán vásárlója, de egyben tudományos feldolgozója is volt a birtokába jutott műtárgyaknak. Ipolyinál a műgyűjtés nem csupán öncélú kedvtelés volt. Tanítani és szemléltetni kívánt velük. Festményeit a Központ Szeminárium rektoraként az intézmény folyosóin tette közszemlére a növények okulására, elhanyagolt vizuális nevelésüket előmozdítandó. 1872. március 12-én régi képgyűjteményét az Országos Akadémiai Képtárnak adományozta. Egy Keresztény Múzeum megalapítása lebegett szeme előtt, amelynek szintén saját gyűjteménye alkotta volna az alapját, ha korai halála meg nem akadályozza ennek megvalósítását.²

Szerényebb lehetőségekkel ugyan, de hasonló nemes szándék vezérli Szilárdfy Zoltánt is. Az igen jól lehatárolt szempontok szerint gyűjtött, korábban mind a katolikus egyházban, mind pedig a művészettörténet-írásban meglehetősen marginális helyre került, gyakorlatilag semmire sem becsült, főlegnyesen lenézett és kategorikusan elutasított kultusztörténeti alkotások (ereklyék, fogadalmi képek, kegyérmek, kolostormunkák, szentképek, nyomatok stb.) nála sem egy szenvedélyes, megszállott és különc műgyűjtő féltve őrzött kincsei. A vásárolt, cserélt, munkadíj fejében kapott vagy neki ajándékozott darabok ugyanis nem pusztán az ő szívének okoznak kimondhatatlan gyönyörűséget, hanem rendre „hasznosulnak” tanulmányaiban, előadásaiiban, egyetemi óráiban, az általa alapított jutalomdíjban. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Páz-

mány Péter Katolikus Egyetem bölcsészkarának művészettörténész és a Képzőművészeti Egyetem restaurátor diákjai és mindazok, akiknek módjukban volt és van meghallgatni előadásait, nem csupán magával ragadó és lebilincselő mondanójára, de annak „illusztrációira” is jól emlékezhetnek. A leginkább a lassacskán matuzsálemnek számító epidiaskóppal vetített reprodukciók sorát ugyanis rendre színesíti egy-egy saját tulajdonú eredeti műtárggyal, iparművészeti alkotással: ereklyével, kegyérmel, kisgrafikai lappal, szentképpel vagy más kultusztörténeti emlékekkel. Félve őrzött tárgyai így válnak közkinccsé, a hallgatóság is kézbe veheti s tanulmányozhatja őket. Művészettörténeti munkásságába, amelyet egy sokkal tágabban értelmezett kultúr tudomány részeként fog fel, szervesen beépültek a műtárgyak, elválaszthatatlan részévé válnak. Írásai azt is látni engedik, milyen bensőséges személyes viszony és erős érzelmi kötöttség fűzi vizsgálódásai tárgyához.

Szilárdfy Zoltán 1937. november 6-án Budapesten született pomázi családból. Édesapja, Szilárdfy Ernő tanár, édesanyja, Szalai Margit Helbing Ferenc és Haranghy Jenő tanítványaként az 1920-as években induló művésznemzedék tehetséges iparművésze és grafikusa volt.³ A szegedi Hittudományi

1 ■ Esztergom, Prímási Levéltár. Ipolyi-gyűjtemény. Ipolyi Arnoldhoz írt levelek. 5. doboz

2 ■ Cséfalvy Pál: Ipolyi Arnold, a műgyűjtő. In: *Ipolyi Arnold emlékkönyv*. Halálának századik évfordulója alkalmából az esztergomi Keresztény Múzeumban 1986. december 12-én rendezett emlékülés anyaga. Szerkesztette Cséfalvy Pál, Ugri Emese. Szent István Társulat, Bp., 1989. 82–92. old.

3 ■ Szilárdfy Zoltán, Juhász István: *Egy pomázi iparművész képes feljegyzései. Szilárdfy Szalai Margit 1902–1989*. Pomáz, 2001; Ridovics Anna: A Kerámiagyűjtemény. In: *Új szerzemények a Magyar Nemzeti Múzeumban II.* Szerkesztette Pintér János. Magyar Nemzeti Múzeum, Bp., 2004. 71–73. old.

4 ■ Bővebb életrajza: Szilárdfy Zoltán: *Ikonográfia – kultusztörténet. Képes tanulmányok*. Szerkesztette Borus Judit. Balassi, Bp., 2003. 435. old.

5 ■ Műveinek jegyzéke 1997-ig: *Ars Hungarica*, XXV (1997) 8–11. old. [Kovács Ákos gépirata alapján összeállította Bardoly István]. 1997-től a megjelenés alatt és előtt álló művek felsorolásával a jelen kötetben: 436–442. old.

6 ■ *Barokk szentképek Magyarországon*. Corvina, Bp., 1984; *A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből I.* 17–18. század. Szerkesztette Barna Gábor. Néprajzi Tanszék, Szeged, 1995. (Devotio Hungarorum 2. [Fontes Religionis Populis Hungaricae]); *A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből II.* 19–20. század. Szerkesztette Barna Gábor. Néprajzi Tanszék, Szeged, 1997. (Devotio Hungarorum 4. [Fontes Religionis Populis Hungaricae])

7 ■ Például: *Lexikon der christlichen Ikonographie*. Hrsg. En-

Főiskolán végzett teológiai tanulmányai után (1956–1961) a Székesfehérvári Egyházmegyében lett római katolikus áldozópap. A művészettörténet szakot az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 1981-ben, kitüntetéses oklevéllel végezte. Kutatási területe a keresztény kultusztörténet és ikonográfia, különös tekintettel az ókorra (!) és a barokk évszázadaira. 1984-ben az egykori Dobó István Múzeumnak eladott, zömmel XVIII. századi kolostormunkákból álló kollekciójának bevételeiből egy róla elnevezett jutalomdíjat alapított. A közérdekű kötelezettségvállalás alapító okirata szerint ebben a díjban az ELTE Bölcsészettudományi Karának az a végzős művészettörténet szakos hallgatója részesíthető, aki szakdolgozatát a keresztény ikonológia vagy ikonográfia témaköréből írja, és sikeresen megvédi. Eddig 17 alkalommal ítéltek oda. A *Barokk szentképek Magyarországon* című könyvével szerezte meg egyetemi doktori címét 1985-ben summa cum laude minősítéssel. 1989-től a Magyar Képzőművészeti Főiskolán, majd Egyetemen a keresztény ikonográfia óraadó tanára. Az Országos Katolikus Egyházművészeti Tanács tagja; 1990-ben az ELTE, majd több félévén át a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Művészettörténeti Tanszékének meghívott előadója.⁴ 1994-ben a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat Henszlmann Imre-díjjal tüntette ki. 2003. október 23-tól Pomáz város díszpolgára.

1968-tól publikál rendszeresen művészettörténeti, múzeumi periodikákban és egyházi orgánumokban.⁵ A *Művészettörténeti Értesítő* állandó szerzőjének számít. Három önálló könyve jelent meg.⁶ 1973-tól kezdve németországi szaklexikonok társszerzője.⁷ 1997-ben barátai, tisztelői, kollégái az *Ars Hungarica* emlékszámaival köszöntötték.⁸

gelbert Kirschbaum. Bde. 1–8. Herder, Basel–Freiburg –Rom–Wien, 1968–1976; *Marienlexikon*. Institutum Marianum Regensburg. Band VI. EOS Verlag Erzabtei St. Ottilien, St. Ottilien, 1994. 541–542. old.

8 ■ *Ars Hungarica*, XXV (1997). A kötet kéziratának átadására születésnapján, 1997. november 6-án került sor az ELTE Művészettörténeti Intézetében. A latin nyelvű laudációt Marosi Ernő tartotta.

9 ■ Oravec Márta: Szentképek tudósa. *Keresztény Élet*, 2003. augusztus 24., 3. old.

10 ■ A kiállítás egyik tudományos tanácsadója Szilárdfy Zoltán volt. Ezen a helyen nem elemzett katalógusába pedig számos katalógustételel készített, többek között az e kötet hátoldalán szereplő szentkép leírását is.

11 ■ Adalékok Szent Mihály és Mózes ikonográfiájához. *Művészettörténeti Értesítő*, XVII (1968), 126–129. old.

12 ■ Például: Pomáz művészeti emlékei. A nagyközség 800 éves jubileuma alkalmából elhangzott előadás az ünnepi tanácsülésen 1988. szeptember 29-én. In: Tóth Ferenc: *Pomáz történetének forrásai*. Pomáz Nagyközség, Pomáz, 1994. 173–181. old.; Előszó. In: Johann Czolk, Géza Melzer: *Pomázi templomok, egy képes krónika*. Ubstadt, 1996. 8–9. old.

13 ■ Családunk 1848–49-es hagyományai. *Honismeret*, XXVII (1999), 4. szám, 48–52. old.

14 ■ A szentantali Boldogasszony kegyképe. In: *Magyar Vasárnap Kalendárium 1995*. Magyar Vasárnap Kiadó, Komárom, 1994. 85. old. A pozsonyi Mária-tisztelet régi emlékei. *Jel*, VI (1994. május), 5. szám, 136–139. old.

E harmincöt év alatt terjedelmes mennyiségűvé duzzadt, évről évre egyre jobban gyarapodó, de tekintélyes hányadukban igen nehezen hozzáférhető tudományos írásai már önmagukban elégséges indokot szolgáltatnak volna válogatott tanulmányai kiadásához; ha mindehhez még hozzáveszem, hogy jelentős részük megkerülhetetlen alapmű a barokk katolikus ikonográfia kutatója számára, és korábban szinte teljesen elhanyagolt műfajokat és témákat érint, akkor tanulmányainak megjelentetése mindenféleképpen indokolt és időszerű volt.

A kötet kiadásának gondolata Ridovics Annától, a Balassi Kiadó akkori lelkes művészettörténész – egyébiránt szintén Szilárdfy-jutalomdíjas – szerkesztőjétől származott még 1996-ban. Ötlete azonnal kedvező fogadtatásra talált mind a szerző, mind pedig Kőszeghy Péter igazgató részéről. A pénzügyi nehézségek miatt az előkészítési munkálatok azonban lelassultak, illetőleg abbamaradtak. Csupán 2002-ben tette lehetővé a könyv kiadását az Oktatási Minisztérium Felsőoktatási Tankönyv- és Szakkönyvtámogatási Programja. A kötet 2003-ban, a Rózsafüzér évében, az ünnepi könyvhéten került forgalomba. Szakmai bemutatóját Galavics Géza tartotta a Litea Könyvszalomban 2003. június 17-én. Mindaddig idehaza egyetlen rövid ismertetés jelent meg róla.⁹

Az elegáns kivitelű, fekete keménytetővel borított két, 1740 körül pergamenre festett (gouache) szentkép díszíti: elől Szent István király, a hátsón – a Kiscelli Múzeum *Mariazell és Magyarország* kiállításán (2004) – is látható, mariazei Szűzanya.¹⁰ A kötet a szerző bevezetője után negyvenhárom tanulmányt tartalmaz megközelítőleg kronológiai rendben, ezen belül pedig nagyobb tematikai egységekre bontva; vagyis az ősszülőktől kezdve a mariológiai, krisztológiai témákon át az egyetemes és a magyar szentekig. A végén kaptak helyet az önálló kategóriákba nem sorolt írások (a Jézus Társasága képzőművészetének sajátos témái, heraldikai motívumok, szimbólumok, konkrét műalkotások elemzése). A széles spektrumot átfogó válogatás aránylag jó képet ad Szilárdfy Zoltán tudományos munkásságának fő állomásairól, legfontosabb, nemegyszer vissza-visszatérő témáiról, annak ellenére, hogy kimaradt belőle több olyan tanulmány, amely teljesebbé, színesebbé tehetné volna az életmű bemutatását. A még legalább ötvenre kikerekíthető listába én például biztosan felvettem volna a legelső, 1968-ban megjelent írását, amely nem csupán a témáját illetően, de módszertani szempontból is figyelemre méltó munka.¹¹ Bizonyosan nem hagytam volna ki helytörténeti, különösen szűkebb pátriájáról, Pomázról szóló ismertetéseit;¹² megfontoltam volna, ne közöljek-e néhány, családi vonatkozásokat közlő, mostanság a történeti szakmunkákban is gyakorta fölhasznált, „mikrotörténelmi” adalékot;¹³ a gazdag és sokoldalú életművet illusztráló, hézagpótló „összseneteiből”,¹⁴ továbbá az álta-

la csupán „cikkelyeknek” nevezett, sok esetben azonban egy-egy nagyobb lélegzetű tanulmánnyal is vetekedő katalógustételeiből,¹⁵ nehezen hozzáférhető periodikumokba írt ismertetéseiből,¹⁶ emlékkötetekbe készült tanulmányaiból,¹⁷ egyéb efemer jellegű munkáiból,¹⁸ opponensi véleményeiből is kiadtam volna néhányat.¹⁹ Szívesen olvastam volna köztük a hozzá közel álló XX. századi művészeket méltató írásait,²⁰ kiállításmegnyitói²¹ és recenziói is.²² Egyszóval olyan elszórt publikációkat, amelyek rendszerint kifejejtődnek minden tanulmánykötetből, holott egyáltalán nem kellene ezeket a kisebb írásokat lebecsülni és mellőzni! Egy-egy szerző munkásságához éppúgy hozzátartoznak, mint a sok esetben „tudományosabbnak” ítélt összefoglalások, és árnyaltabbá teszik a pálya képét. Jelen esetben azonban nem csupán ezek maradtak ki, hanem néhány, immár klasszikussá vált „alapszöveg” is. Például *A kegyképek és -szobrok tipológiája és jelentése* című, egyébként, éppen a téma fontosságára tekintettel a Szent István Társulatnál önálló füzetként is megjelentetett katalógus, amely a magyarországi búcsújáróhelyek Szűz Mária-ábrázolásait²³ vagy a műfaj történetileg fontos szentképeket²⁴ és kolostormunkákat,²⁵ valamint a magyarországi szentek barokk kori kultuszát és ikonográfiáját tárgyaló szintetikus tanulmányainak nélkülözhetetlen segédletévé vált.²⁶

Eredetileg sem állt szándékomban, de a terjedelmi kötöttségek miatt lehetőségem sincs rá, hogy a kötet negyvenhárom tanulmányát külön-külön részletesen méltassam. Csupán néhány írásra szeretném föl hívni a figyelmet. Van, amelyik aktualitása miatt különösen érdekes, vannak egy-egy korábban ismeretlen részlet, új adalék miatt lehetnek izgalmasak a téma kutatója számára, megint mások továbbgondolásra, részletezőbb földolgozásra ösztönöznek. Az alábbi, kiragadott példák tehát nem adhatnak átfogó értékelést az eddigi életműről. Mindenekelőtt a recenzius saját érdeklődési köréről és a közös kutatási területekről árulkodnak.

A *Krisztus titkos szenvedésének ikonográfiája* című tanulmány (52–61. old.) témája az a magángyűjteményében található olajfestmény, mely a klarisszák hajdani budavári templomából és kolostorából (ahol e sorokat írom) származik, és a II. József abolíciós rendelkezései nyomán szétszóródott berendezési tárgyak közé tartozott. Ennek az együttesnek néhány különleges tematikájú darabját a szerző már korábban behatóan elemezte.²⁷ Az egyéni devóció és a népi vallásosság szempontjából páratlan kultusztörténeti és kultúrhistóriai jelentőségű képet egy pozsonyi származású, Budán megtelepedett, az amatőr művészkedésben járatos apáca festette: tizenöt jelenettel illusztrálta rendtárs elődjük, Magdalena Beutler misztikus látomását Krisztus ismeretlen, titkos szenvedéseiről a korabeli kínzókamrák kellékeivel. Szilárdfy Zoltán görcső alá veszi, mondhatni ízekre szedi, művészettörténeti, iko-

nográfiai, irodalomtörténeti és hagiográfiai szempontból vizsgálja a festmény egyes stáció-jeleneteit. Nagy ívű elemzésében bemutatja, miként vált a passió az évszázadok során a szentek legendái, az apokrif történetek, majd elsősorban Szent Brigitta látomása hatására egész Európa vallásosságát átható, elementáris tudatformáló tényezővé, s miként jelent meg ennek a folyamatnak mintegy a befejezéséket a titkos szenvedések kultusza a késő középkorban, s élt tovább egészen a XIX. századig. Ebben a szertágazó motívumegyüttesben egyre drámaibb és egyre naturálisabb jelenetek

15 ■ Dorffmaister István: Oltárkép a Jótanács anyja-kegykép ábrázolásával, 1781 – *The Mother of Good Advice*, 1781. + Vincenzo Milione: Calasanci Szent József tanítványait Szűz Mária oltalmába ajánlja, 1770 – *Saint Joseph Calasantius Asking the Virgin Mary's Patronage over his Pupils*, 1770. + Andrea Pozzo: Xavéri Szent Ferenc oltárkép, 1701. – *Saint Francis Xavier*, 1701. + Paul Troger köre: Győztes Immaculata Triumphans. In: *Barokk művészet Közép-Európában. Utak és találkozások – Baroque Art in Central Europe. Crossroads*. Editor Géza Galavics, Budapesti Történeti Múzeum, Bp., 1993. 178–180. old., 294., 324., 375–376. old.; Johann Andreas Pfeffel: Svätý Gerhard z Csanádu – Der heilige Gerhard von Osnád. In: *Svätci v strednej Európe – Heilige in Zentraleuropa*. Editor Ivan Rusina. Ministerstvo Kultúry, Bratislava, 1993. 103. old.; Johann Andreas Pfeffel, Christian Engelbrecht, Franz Anton Moser: Jubileumi emléklap Pannonhalma alapításának 700. évfordulójára. [VIII. 4. és 5.] Gottfried Bernhard Göz: A mi Urunk Jézus Krisztus kínszenvedésének óraműve [A. 27.] In: *Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma ezer éve*. Szerkesztette Takács Imre. Szent Gellért Hittudományi Főiskola, Pannonhalma, 1996. II. köt. 104–106. old., III. köt. 51–54. old.; Bűnbánó Szent Mária Magdolna. Kehely. In: *Jankovich Miklós (1772–1836) gyűjteményei*. Szerkesztette Mikó Árpád. Magyar Nemzeti Galéria, Bp., 2002. 87. Kat. 31., 163. Kat. 123. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2002/1.)

16 ■ A Magyarok Nagyasszonya ünnepe. In: *Magyar Vasárnap Kalendárium 1997*. Szerkesztette Herdics György. Magyar Vasárnap Kiadó, Komárom, 1996. 113–115. old. Rendszeresen publikál továbbá az *Életünk* (München), *Pomázi Polgár* (Pomáz), *Pomázi Tükör* (Pomáz), *Remény* (Pozsony), *Új Ember* (Budapest), *Keresztény Élet* (Budapest), *Vörösvár Ma* (Pilisvörösvár) c. lapokban.

17 ■ Például: Dorffmeister István *Sponsa Spiritus Sancti* képe a balfi fürdőkapolnában. In: *Tanulmányok Csatai Endre emlékére*. Szerkesztette Környei Attila és G. Szende Katalin. Soproni Múzeum, Sopron, 1996. 207–218 old. Egy allegorikus képtípus metamorfózisa az *Ecclesiától* a *Fidesen át* a *Religiójig*. In: *Művészettörténeti tanulmányok Sinkó Katalin köszöntésére*. Szerkesztette Király Erzsébet. Magyar Nemzeti Galéria, Bp., 2002. 87–90. old. (Annales de la Galerie Nationale Hongroise – A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve 1997–2001); Kozma-Damján napjára született. In: *Test, lélek, természet. Tanulmányok a népi orvoslás emlékeiből. Köszöntő kötet Grynaeus Tamás születésnapjára*. Szerkesztette Barna Gábor és Kótyuk Erzsébet. SZTE Néprajzi Tanszék, Bp.–Szeged, 2002. 24–29. old.; Filippino Lippi: Pádai Szent Antal egy szerzetest ajánl Mária oltalmába című képének műfaj-meghatározása. In: *Emlékkönyv Kuklay Antal tiszteletére*. Kézirat. Szerkesztette Czeglédy Ilona, Szöllőssy Ágnes. Sárospatak, 2002.

18 ■ Kuklay Antal portréjához. *Igen*, XIV (2002) 6. szám, 11. old. 19 ■ Például: Nagy Márta: Ortodox ikonosztázionok Magyarországon című kandidátusi értekezésének vitája. [Ruzsa György, Berki Feriz opponensi véleménye. Galavics Géza, Szilárdfy Zoltán hozzászólása, Nagy Márta válasza.] *Művészettörténeti Értesítő*, XL (1991), 1–2. szám, 115–119. old.

20 ■ Például: Egy csokor hívóirág Feszoly Masának. *Jel*, XI (1999. február), 2. szám, 56–57 old.; Gondolatok Ozsvári Csaba művészetéről. In: *Ozsvári Csaba ötvösművész*. Szent István Társulat, Bp., 2001. 54–55. old.

21 ■ Például: Népi szakrális emlékek, Veszprém, Székesegyház, 1985. [Kiállításmegnyitói] *Új Ember*, XLI (1985) június 16., 6.

örökítették meg a szenvedéstörténetet. Viharos gyorsasággal terjedtek az újabb és újabb kultuszok (Szent Vér, Szent Sebek stb.), ikonográfiai variánsok és allegorikus motívumok (például Krisztus vére mint az üdvösség és a megváltás forrása) – egyiket-másikat Szilárdfy Zoltán is publikálta.²⁸ Nemezszer egészen szélsőséges vadhajtások is fölbukkantak, amelyek azután roppant virulensnek bizonyultak és burjánzásnak indultak – mint egy hétköznapi körülmények között sokkal enyhébb formákban megmutatkozó jelenség megnyilvánulásai. Ennek több, a művészettörténet ke-

retain jóval túllépő, éppen ezért itt nem részletezhető oka volt, mégsem hagyható figyelmen kívül. Gyökerei mélyre nyúlnak, és a jelenség sokkal több egy látomás képzőművészeti megörökítésénél. A szenvedéstörténet mélyen beivódott a hívők tudatába, zsigereibe, s mindennapi gondolkodásuk elválaszthatatlan része lett. Krisztus számtalan megpróbáltatása és erőszakos halála szakadatlanul záporozott a középkor és a Tridentinum korának emberére, akitől egyháza megkívánta, hogy mélyen élje át e traumatikus megpróbáltatásokat, megpróbáltatásokat, Krisztus halálfélelmét és stigmáit; egyszóval, részesedjék szenvedésében. Ezért nem okozott, okozhatott olyan döbbenetet, értetlenséget, nem keltett olyan indokolatlan félelmeket és főbiákat, mint az erkölcsileg közönyössé vált, eltompult, más-ként „szocializált”, mindenekelőtt fölöttébb hiányos egyházi műveltségű XXI. század emberének, amire a legjobb példa a közelmúltból Mel Gibson *A Passió* (*The Passion of Christ*, 2004) című filmje.

A *Krisztus-arc mint palládium, Mária-típusok mint lelki védőpajzsok* című tanulmány (70–78. old.) kiválóan példázza, hogy két korábbi – és éppen a Szilárdfy Zoltán-émlékkötetben publikált – ikonográfiai típust²⁹ hogyan lehet árnyalt elemzéssel tovább gazdagítani, újabb aspektusokból tárgyalni, időhatárait kiterjeszteni. A számos ismeretlen magyarországi emléket fölvonultató írásművel kapcsolatban csupán azt tenném szóvá, hogy jegyzetei közül az utolsó három (33–36. old.) lefelejtődött. Mellesleg ugyanennek az emlékszámnek egy másik kiváló tanulmányából kiindulva is írt a szerző egy hasonlóan „továbbfejlesztett” tanulmányt, amely fél évvel később, az Urbach Zsuzsa születésnapjára összeállított *Acta Historiae Artium* számban olvasható.³⁰

A *Kegyképek Bálint Sándor szemével* (79–83. old.) személyes jellegű visszaemlékezés vagy inkább dokumentumközlés arról a bensőséges barátságról és példamutató kollegiális viszonyról, amely a szerzőt szemináriumi évei óta a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének 1980-ban elhunyt professzorához kötötte. Szilárdfy Zoltán tagja a Bálint Sándor Kuratóriumnak, barátjának több írásban is állított méltó emléket, és rendszeresen részt vesz a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéke által két évente szervezett és immár hagyományossá vált Szegedi Vallási Néprajzi Konferenciák megemlékezéseiben, koszorúzásain. Egyszóval minden lehetséges alkalmat megragad, hogy Bálint Sándor tudósi és emberi habitusát közelebb hozza, hatalmas munkásságát értékelje. Ez az írás 2004-ben, születésének centenáriumán különösen aktuális.³¹

A dokumentumok között olvasható Bálint Sándor egyik levele Szilárdfy Zoltánhoz, amelyben szomorúan ír arról, mennyire kiesnek a művészettörténészek érdeklődési köréből a népi vallásosság tárgyi emlékei: „Mi olyan jellegzetességeket is észrevennénk, amelyekhez sem néprajzosainknak, sem Genthonnak vagy a topográfiaiknak (minden tisztelet adassék meg különben nekik), sajnos nincs szemük.” (80. old.) A tár-

old. A KÉSZ kilenc művészenek kiállítása a székesfehérvári Szent István-házban. Részletek Szilárdfy Zoltán művészettörténész főiskolai tanár június 30-án tartott megnyitóbeszédéből. *Jel*, VIII (1996. szeptember), 7. szám, 221. old.

22 ■ Például: Egy százéves könyv margójára [Májér István]. *Új Ember*, XL (1984. december 30.) 6. old.; Wallfahrt kennt keine Grenzen. München, Bayerisches Nationalmuseum, 1984. *Új Ember*, XL (1984. augusztus 19.) 8. old.; Kovács Péter, Szelenyi Károly: A barokk Székesfehérvárott. *Ars Hungarica* XXIV (1996) 223–230. old.

23 ■ Függelék. In: Bálint Sándor – Barna Gábor: *Búcsújáró magyarok*. Szent István Társulat, Bp., 1994. 323–348. old. Ki-maradását e kötetből némileg pótolja néhány önálló elemzés: A Havi Boldogasszony-kegykép ikonográfiájához (96–101. old.); A pálos rend két kegyképe: a Czesztochowai és Sasvári Boldogasszony (117–123. old.); A máriapócsi kegykép ikonográfiájához (124–128. old.); Az ercsi kegykép és látkép egy régi kisnyomtatványon (128–134. old.).

24 ■ Magyar barokk szentképek. *Művészettörténeti Értesítő*, XXX (1981), 2. szám, 114–135. old.

25 ■ Devóció és dekoráció. „Fris kisdéd kép, apáca munka.” In: *Devóció és dekoráció. 18. és 19. századi kolostormunkák Magyarországon*. Szerkesztette Lengyel László. (Studia Agriensia 7.) Dobó István Vármúzeum, Eger, 1987. 16–24. old.

26 ■ Sajátos típusok a magyar szentek barokk kori ikonográfiájában. In: *Magyar szentek tisztelete és ereklyéi*. Szerkesztette Cséfalvay Pál, Kontsek Ildikó. Keresztény Múzeum, Esztergom, 2000. 55–88. old. Németül: *Eigenständige Typen in der barocken Ikonographie ungarischer Heiliger*. Für die deutsche Ausgabe bearbeitet von Anikó Harmath. Redaktor: Ildikó Kontsek. Esztergom, 2001.

27 ■ A budai klarisszák egy meditációs oltárképének ikonográfiája. In: *Boldogasszony. Szűz Mária tisztelete Magyarországon és Közép-Európában*. Szerkesztette Barna Gábor. József Attila Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Szeged, 2001. 235–248. old. (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 7.); Meditációs képek a budavári klarisszák hagyatékából. In: *Emlékek és leletek. Források a klarissza rend magyarországi történetéből*. Budapesti Történeti Múzeum, 2002. november 25. *Tanulmányok Budapest Múltjából*, XXXI (2003) 271–285. old.

28 ■ Például: A ruháit kereső Krisztus garamszentbenedeki szobrának ikonográfiája. *Művészettörténeti Értesítő*, XXX (1981/1) 63–64. old.; A szeged-alsóvárosi templom Purgatórium-oltárának ikonográfiája. In: „Mert ezt Isten hagyta.” *Tanulmányok a népi vallásosság köréből*. Szerkesztette Tüskés Gábor. Universitas Könyvkiadó, Bp., 1986. 357–376. old. (A tanulmánykötetben A szeged-alsóvárosi templom Purgatóriumról elnevezett Szent Vér-oltárának ikonográfiája címmel, 84–92. old.)

29 ■ Takács Imre: Et Deus in Rota. Nagyszombat város középkori pecsétjének ikonográfiája. *Ars Hungarica*, XXV (1997) 69–79. old.; Kovács Imre: Az Eycki Szent Arc-ábrázolások ikonográfiái eredete. *Ars Hungarica*, XXV (1997) 101–116. old.

30 ■ Szilárdfy Zoltán: Eine Pestkomposition auf dem Giebel des Hochaltars von Georgenberg. *Acta Historiae Artium*, XLIV (2003) 109–112. old.

31 ■ Ebből az alkalomból *Rítus és ünnep* címmel kerül sor Szegeden 2004. október 5–8. között a jubileumi konferenciára. Szilárdfy Zoltán előadásának címe: *Ünnep, jubileum, évfordulók gyűjteményem szentképein*. Bálint Sándor Emlékév. Az évfordulóval kapcsolatban vö.: Bálint Sándor emlékezete. *Tiszatáv* 58., 8. szám (2004. augusztus) 47–89. old.

gyilagossághoz azonban hozzátartozik, hogy az első művelői topográfiák megjelenésekor, vagyis az 1950-es években ideológiai okokból a szakrális vonatkozású adatokat és emlékeket az Akadémiai Kiadó illetékesei erősen megrostálták.³² Nem Genthon István (és a többi közreműködő művészettörténészen) múltott tehát, hogy ilyen jellegű alkotások nem kerülhettek be a kötetekbe. A példaként említett művészettörténészek éppenséggel nagyon is „volt szeme” ezekre a művekre is, amint erről jobbra kiadatlan munkái – a *Magyarország művészeti emlékeihez* készült bibliográfia³³ vagy a *Magyar műkincsek és emlékek külföldön* című, hatalmas kézírata³⁴ tanúskodnak.

E jubileum kapcsán szeretném végül csendesen szóvá tenni azt is, hogy negyedszázaddal Bálint Sándor halála után talán ideje, hogy felbecsülhetetlen értékű hagyaték, amelynek néhány különleges darabját éppen Szilárdfy Zoltán jóvoltából ismerte meg a művészettörténet- és néprajztudomány, végre hozzáférhető és szabadon kutatható legyen a Szegedi Móra Ferenc Múzeum Néprajzi Gyűjteményében.

A *Jellegzetes típusok Pádúai Szent Antal barokk kori ikonográfiájában* című tanulmány eredetileg *Pádúai Szent Antal a magyar barokk művészetben* címmel hangzott el azon a sümegi konferencián, melyet 1995-ben e ferences szent születésének nyolcszázadik évfordulójára rendeztek, s ahol magam is tartottam előadást.³⁵ A jelen kötetben olvasható változat néhány új emlékekkel bővült; s azóta van egy még további változat is, amelynek olasz nyelvű megjelenése a közeljövőben várható.³⁶ A legfontosabb hazai ikonográfiai típusokra koncentráló tanulmány a végén említett tesz a máriagyúgyi és a siklósi ferences templom votív jellegű Szent Antal-oltárképeiről, amelyek az első változatban még nem szerepeltek. A szent lábánál térdeplő donátorok Strattman Eleonóra, Batthyány II. Ádám felesége és fia, Károly, akinek a halálos betegségéből való felépüléseért hálából emeltette 1730 körül édesanyja Szent Antalnak a két oltárt saját birtokán. Az ide kapcsolódó jegyzet csupán két szóbeli közlésre hivatkozik, noha e fogadalmi képekről korábban is lehetett tudni, ha máshonnan nem, abból a tanulmányomból, amely máig kiadatlan vonatkozó dokumentumokra hivatkozott, sőt két fényképpel is reprodukálta a siklósi festményt³⁷ – ugyanabban a sümegi tanulmánykötetben, amelyben Szilárdfy Zoltán tanulmányának első változata megjelent.

A megrendelők, kegyurak mecenatúrájának, egyéni devóciójuk mozgatórugóinak behatóbb vizsgálata, szisztematikusan föltérképezése a tárgyi emlékek és az írott források bevonásával további ismeretekkel szolgálhat Szent Antal hazai tiszteletéről. Itt most csupán három, legjobb tudomásom szerint még kiadatlan dokumentumra utalok. Az elsőre a Batthyány család hercegi ágának körmendi levéltárában bukkantam rá. Egy 1652. augusztus 4-én, Németújváron kelt szerződés szerint bizonyos Felkern János, hartbergi szobrász és asztalos kötelezte magát, hogy Batthyányné Auróra Katalin megrendelésére elkészít egy Pádúai Szent An-

tal-mellékoltárt a következő év elejére.³⁸ A két további, kiadásra érdemes kézirat a páratlan hivatali kariert befutott Grassalkovich (I.) Antal grófnak patrónus szentjéhez fűződő bensőséges viszonyáról tanúskodik. Mindkettőt az Országos Széchényi Könyvtár Kézírtára őrzi.³⁹ Ezekre röviden hivatkoztam már egy másik, az 1995-ös évforduló kapcsán írt Szent Antal-tanulmányomban.⁴⁰ A gödöllői kastély helyreállítása kapcsán a kutatás középpontjába került és számos kiadott tanulmányban elemzett⁴¹ idősebb Grassalkovich Antal nagyvonalú mecenatúrájának elválaszthatatlan része volt védőszentje tiszteletének propagálása birtokain. E tevékenységének átfogó feldolgozása és az ide köthető emlékek teljességre törekvő föltárása még várat magára. Szűz Mária iránt érzett áhítatát viszont,

32 ■ Ide vonatkozóan értékes információval szolgálnak a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Állandó (majd Fő) Bizottságának jegyzőkönyvei. (Magyar Tudományos Akadémia Levéltára, V. Fondcsoport. A Magyar Tudományos Akadémia testülete. II. Filozófiai- és Történettudományok Osztálya. Fond 102. 191–195. doboz. A Művészettörténeti Állandó Bizottság iratai 1950–1970.)

33 ■ Az adatgyűjtést hirtelen halála (1969. május 30.) szakította félbe. Őrzési helye: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Magyar Építészeti Múzeuma. Autográf. Gyarapodási napló száma: 140/1969/1–6000., 142/1970/1–10000. Átgépeltesítésük Dercsényi Dezső javaslatára történt az Országos Műemléki Felügyelőségben 1972-ben, majd a Felügyelőség Könyvtára leltározta be (K. 854–1239.). Az eltérő kötetszámú példányokat a felügyelőség (ma Kulturális Örökségvédelmi Hivatal) különböző gyűjteményeiben és osztályain (Könyvtár, Topográfiai Osztály) helyezték el. Egy példányt letétként 1983-tól az MTA Művészettörténeti Kutatóintézetének Könyvtárában őrzik.

34 ■ Bp., 1968. Gépirat. Őrzési helye: Szépművészeti Múzeum Könyvtára; Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézetének Adattára. Genthon István hagyatéka, MDK–C–1–36. (Zárolt anyag!)

35 ■ In: *Pádúai Szent Antal emlékezete 1195–1231. Tanulmányok*. Szerkesztette Farkas Attila és Kery Terézia. Városi Múzeum, Sümeg, 1995. 21–29. old. (Múzeumi Füzetek 3.) Nem a magam mentegetéséből teszem, de ez a hely végre jó lehetőséget kínál arra, hogy idestova tíz év után nyomatékosan leszögezzem: a kötetben mind Farkas Attilát, mind a recenzent teljesen önkényesen és tudtuk nélkül tüntették föl szerkesztőnek, ezért a tanulmányokban előforduló hibákért nem felelősek!

36 ■ San Antonio de Padova in arte barocco ungherese. *Annuario dell' Accademia d'Ungheria in Roma*.

37 ■ Kery Terézia: Adalékok Pádúai Szent Antal XVII–XVIII. századi magyarországi tiszteletéhez. A kutatás új lehetőségei. In: *i. m.* 31–36. old. Az ide vonatkozó források: A gyüdi Szent Ferenc-rendi zárda műtárgyainak leírása. Bp., 1931. január 28. Templom. 20. tétel. Gépirat a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány bélyegzőjével. P. Oslay Oswald provinciális s. k. aláírásával. (Magyar Ferences Könyvtár, leltári szám nélkül); A siklósi Szent Ferenc rendi zárda műtárgyainak leírása. H. n., é. n. Templom. 19. tétel. Gépirat a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány bélyegzőjével. P. Oslay Oswald provinciális s. k. aláírásával. (Magyar Ferences Könyvtár, leltári szám nélkül) A kéziratok művészettörténeti jelentőségéről vö. Kery Terézia: Magyarországi ferences templomok műtárgyfelmérése 1929–1931. (Egy tervezett kiadás előtanulmányának vázlatja) Kézirat, megjelenés előtt.

38 ■ Bp., Magyar Országos Levéltár. P 1314. A Batthyány család hercegi ágának körmendi levéltára. Missilisek. (MTA Művészettörténeti Kutatóintézetének Levéltári Regesztagyűjteménye, A–I–24. 996. számú cédula. [Iványi Béla regesztaja])

39 ■ Fol. Lat. 1687; Quart. Hung. 3090.

40 ■ Kery Terézia: „Pádúai szent Antal híres csodák által...” Adalékok Pádúai Szent Antal XVII–XVIII. századi magyarországi tiszteletéhez. *Új Művészet*, VI (1995), 11–12. sz., 4–7. old.

amit például a Martin Vogerl által 1749-ben emelt gödöllői Immaculata-emplékmű és a tíz évvel később, a besnyői templom alapozásakor előkerült XIV. századi apró csontfaragvány körül hamarosan kibontakozó kultusz jelez, éppen Szilárdfy kötetének egyik figyelemre méltó interpretációja világítja meg.⁴²

A magyar szentek közül a szerző Szent István király és Szent Imre herceg ikonográfiájával, illetőleg kultuszával foglalkozott behatóbban. Első királyunk barokk ábrázolásairól számos rész tanulmánya jelent már meg.⁴³ A koronafelajánlás témája Szt. István ikonográfiájának legfontosabb barokk kompozíciós típusává vált; alighanem emiatt került bele a kötetbe is.⁴⁴ E téma idővel újabb változatokkal,

41 ■ Például: Galavics Géza: A „képtelen Gödöllő” és más történetek. (Három legenda Grassalkovich Antalról). In: *Művészettörténeti tanulmányok Mojzer Miklós hatvanadik születésnapjára*. Szerkesztette Takács Imre, Buzási Enikő, Jávor Anna, Mikó Árpád. Magyar Nemzeti Galéria, Bp., 1991. 217–224. old. (A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve – Annales de la Galerie Nationale Hongroise); Dávid Ferenc: Az idősebb Grassalkovich Antal jegyzéke egyházi építkezéseiről, 1771-ből. In: *uo.* 225–231. old.; *A Grassalkovichok kora*. Szerkesztette Lábadi Károly. Gödöllői Városi Múzeum, Gödöllő, 1997. (Gödöllői Múzeumi Füzetek 3.)

42 ■ Szilassy János gödöllői úrmutatójának értelmezése. Mediatáció egy barokk monstrancia fölött, 314–319. old.

43 ■ Például: Szent István király lelkeségének motívumai az első évezred fordulóján. In: *Mojzes Imre (szerk.): Ezredforduló. Tanulmányok a dátumváltásról*. Miniszterelnöki Hivatal, Bp., 2000. 87–96; Szent István király lelkeségének motívumai az első évezred fordulóján. In: *Idő és emlékezet – Ritualisierung, Zeit, Kommunikation*. Szerk. Barna Gábor. Akadémiai Kiadó, Bp., 2003. (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár X.); Sajátos típusok Szent István király barokk ikonográfiájában. In: *Szent István alakja a régi magyar és az európai irodalomban, művészetben és történetírásban. (A késő középkortól a XVIII–XIX. század fordulójáig.)* Tudományos konferencia. Tihany, 2000. szeptember 28. (megjelentés előtt).

44 ■ Szent István király fölajánlásának attribútumai, 235–245. old.

45 ■ A tatai kapucinusok Szent Imre-oltárképének ikonográfiája, 157–158. old.

46 ■ Capite 28. Kiadása: *Legenda sancti Gerhardi Episcopi. Praefatus est, textum recensuit, annotationibus instruxit Emericus Madzsar*. In: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore dum regumque stirpis Arpadianae gestareum*. I–II. Edendo poeri praefuit Emericus Szentpétery. Budapestini, 1938. II. 506. old.

47 ■ Szent Gellért barokk ikonográfiája metszetek tükrében, 246–253. old.

48 ■ A Napbaöltözött Asszony tisztelője. Szent Gellért ikonográfiája a barokk kori grafikák tükrében. *Jászkunság (A MTA Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Testülete folyóirata)*, XLII (1996), 2. szám (szeptember–október), 67–80. old.; Szent Gellért ikonográfiája a barokk kori kisgrafikák tükrében. In: *In memoriam Szent Gellért*. Szerkesztette Tóth Ferenc. Mako, 1996. 13–31. old. (A makói keresztény értelmiség füzetei 23.); Szent Gellért ikonográfiája. In: *Magyar szentek*. Szerkesztette Lakatos Tibor. Bp., 2000. 86–99. old. (Reke Füzetek 1.); Sajátos típusok a magyar szentek barokk kori ikonográfiájában. In: *Magyar szentek tisztelete és ereklyéi*. Szerkesztette Cséfalvay Pál, Kontsek Ildikó. Keresztény Múzeum, Esztergom, 2000. 60–61. old.

49 ■ Csordás Lajos: Szent Gellért testereklyéinek vándorlása. *Népszabadság*, 2002. január 19. Melléklet; Cs. L. (Csordás Lajos): Átdadták a Gellért-ereklyéket. *Népszabadság*, 2002. január 23.

50 ■ I santi polacco-ungheresi: genealogia e iconografia. *Annuario dell' Accademia d'Ungheria in Roma 1997–2000*. Roma, Megjelentés előtt.

különleges kontaminációs megoldásokkal is gyarapodott. Ezek sorába tartozik a tatai kapucinus templom főoltárképe is, amelyet gróf Esterházy Károly megrendelésére Franz Karl Palko boroszlói származású bécsi képzőművész készített 1747-ben. Középpontjában, a *Legenda Maior* szövegét követve, Szent István király áll, amint fölajánlja fiát, Szent Imre herceget a Menny Királynéjának. A téma a magyar barokk ikonográfiának egy kétségtelenül ritka, de amint e rövid tanulmány végén felsorolt festészeti és szobrászati változatok is mutatják, korántsem egyedülálló variánsa volt.⁴⁵

Egy másik jellegzetessé vált Szent Imre-ábrázoláson az ifjú herceget nevelője, az előkelő velencei Sagredo családból származó, Magyarországon térítő Gellért püspök istápolja. A vértanúhalált halt, I. László király kezdeményezésére 1083-ban szentté avatott herceg kultusza különösen halálának 900. évfordulójától kezdve foglalkoztatta sokat a teológiai tanulmányait a Csanádi Egyházmegyében végző szerzót, amelynek hajdani központjában temették el Szent Gellértet, ahol azután kibontakozott kultusza, és ahol tiszteletét a legintenzívebben ápolták egészen a török hódoltság koráig. Itt állt a sajnos csupán a *Legendájából* ismert és abban is csupán lakonikusan megemlített, díszes ezüstsarkofágja is, amelyet Lokietek Erzsébet, I. (Nagy) Lajos király édesanyja csináltatott.⁴⁶ Szilárdfy Zoltán kapcsolódó írása először tesz kísérletet a vértanú kevésbé ismert, a XVII. századi bencés és jezsuita törekvések nyomán megújuló kultuszának és ikonográfiájának bemutatására.⁴⁷ Valójában átlépi e szigorú műfaji kereteket és időhatárt, mert egészen a XX. századig tekinti át a szent képzőművészeti ábrázolásait és ereklyéit. A tanulmány eredetileg az Országos Katolikus Múemléki Tanács és a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat 1996-os Szent Gellért-konferenciájára készült. Miután az ülészak anyagát máig sem sikerült megjelentetni, a szerző időközben négy helyen is publikálta előadását.⁴⁸ A négy szöveg csak látszólag egyforma: alaposabb áttanulmányozásuk után kiderül, hogy mindegyik tartalmaz olyan, korábban publikálatlan kultusz-, művelődés- és művészettörténeti adatokat, amely tovább gazdagítja Szent Gellért meglehetősen kevésbé ismert magyarországi tiszteletének történetét. Kívánatos volna valamennyit együtt olvasni a kötetben lévővel – már ha a témában elmélyülni szándékozó kutató egyáltalán hozzájut mindezekhez a madárláttá helyeken megjelent írásokhoz –, amelyek újdonsága azoknak az ereklyéknek (csigolya- és sarokcsont) a lajstromba vétele, amelyeket Osztie Zoltán kezdeményezésére a budapesti Belvárosi Főplébániatemplom kapott ajánlókba 2002. január 18-án a muranói Szent Donato bazilikától.⁴⁹

Egy mind ez idáig alig kutatott, ám jelentőségét tekintve annál fontosabb területre kalauzol a *Lenygel-magyar szentek – Genealógia és ikonográfia* című tanulmány (254–261. old.), amelynek átdolgozott, olasz nyelvű változata ugyancsak hamarosan megjelenik.⁵⁰

A recenziens, aki szintén foglalkozott Szent László lengyelországi tiszteletével,⁵¹ ezúttal csupán két alkotáshoz szeretne néhány észrevételt fűzni. Szilárdfy Karácsonyi János egyháztörténész nyomán⁵² megemlíti, hogy 1412 tavaszán (pontosabban húsvétkor) II. Jagelló Ulászló (helyesen Jagiełło Władysław) lengyel király (1385–1434) Váradra zárandokolt (sógorával, Luxemburgi Zsigmond magyar királlyal) Szent László sírjához, a koponyacsontból kapott egy szilánkot (255. old.), s a maradvány számára később egy fej alakú ereklyetartót készíttetett. Közli továbbá azt is, hogy 1584-ben Báthory István lengyel király neje, Jagelló Anna (helyesen Jagiełłonska) a foglalatot a Varsó környéki Pułtusk jezsuita kolostornak adományozta. E becses, több szempontból is felbecsülhetetlen fontosságú adatra, amelyre a hazai kutatók közül szinte alig figyelt föl valaki,⁵³ valójában nem Karácsonyi bukkant rá, hanem Jan Długosz lengyel történetíró krónikája nyomán⁵⁴ egy lengyel kutató, de hitelességének utóbb senki sem járt utána. Az bizonyos, hogy a lengyel műemléki topográfia néhány évvel ezelőtt kiadott pułtuski kötetében ez a tárgy nem szerepel a klenódiomok között. Az is elképzelhető persze, hogy az ajándékozás nem a pułtuski, hanem a *pułtowi* jezsuita kolostornak történt. Mindenestre egyszer megérdemelné a fáradságot személyesen utánanézni az említett rendházak inventáriumaiiban az utóbb nyomtalanul eltűnt hermának, még ha ennek a munkának a hozama fölöttébb kétséges vagy teljesen negatív eredménnyel jár is.

A másik, ugyancsak kevésbé ismert, de legalább létező emlék a középkori kislengyelországi Chotel Czerwony („vörös kolostor”) templomának külső falán látható. A kolostoregyüttest Zbigniew Olesnicki krakói püspök (1423–1455) alapította. Ő helyeztette el a templom külső falán azt a téglány alakú, memoraletblát is, amely minuszkulás feliratának dátuma szerint 1450-ben készült. A magyar művészettörténészek figyelmét mind ez idáig szintén elkerülő, epitáfium típusú relief közepén Szűz Mária, bal oldalán páncélban, szétnyíló palástban, jogarral és országmával Szent István király, jobbra pedig Szent Jeromos egyházatya áll. Ismereteim szerint 1983-ban publikálták utoljára néhány mondat erejéig, fényképével együtt.⁵⁵

A Magyarországon leginkább az utóbbi években nagy sikerrel játszott *Legyetek jók, ha tudtok* című olasz filmből ismert,⁵⁶ 1622-ben szentté avatott Néri Fülöp (Filippo Neri, 1515–1595) alig tudja valaki, hogy a Tridentinumban megújuló katolikus egyház egyik legkiválóbb személyisége, a Szentháromság Testvérület (1548) és az oratorianusok kongregációjának megalapítója (1552) volt. Tisztelete elsősorban Itáliában virágzott, kultuszára vonatkozó adatokat és emlékeket emiatt nálunk csak elszórtan találni. Ez utóbbiak közé tartozott a gróf Zichy Miklósné Berényi Erzsébet által emeltetett, mára már elpusztult óbudai emlékmű, amely az 1763. június 28-i hatalmas erejű földrendés emlékére készült. A *Néri Szent Fülöp*

óbudai emlékműve egy Binder-metszeten a Zichy-kastély legkorábbi ábrázolásával hosszú címet viselő tanulmány (eredeti címe valamivel rövidebb volt⁵⁷) művelődéstörténeti szempontból elemzi ezt a monumentumot egy unikális rézmetszetes ábrázolásából kiindulva, irodalmi források, helytörténeti adatok bevonásával. Valószínűleg e korábbi tanulmánynak is része lehetett abban, hogy L. Gál Éva monográfiájának címlapjára éppen ennek a grafikának a kastélyt és a Dunán úszó hajómalmot mutató részlete került.⁵⁸ Ez azonban csupán egy marginális közbevetés. Az óbudai szobor egy voltaképpen roppant összetett és szétágazó, részleteiben mindmáig földolgozatlan folyamat szempontjából fontos mint azon szakrális emlékek egyike, amelyeket a katasztrófa után fogadalomból ajánlottak föl a Dunántúli északi térségében. A szerző, bár szót ejt (főleg jegyzeteiben) a többiről is, teljes részletességgel nem térhetett ki rájuk, mert az jócskán szétfeszítette volna írása kereteit. Miután e témáról összefoglaló munka még nem született, s az ide köthető emlékek sincsenek a teljesség igényével számba véve, néhány olyan aspektusára szeretném föl hívni a figyelmet, amelyek további kutatásra érdemesek.

51 ■ Kerny Terézia: Szent László középkori tiszteletének lengyel és litván képzőművészeti emlékeiről. (Vázlat) In: *Az Idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára*. Szerkesztette Andrásfalvy Bertalan, Domokos Mária, Mikos Éva. II. L'Harmattan, Budapest, 2004. 457–478. old.

52 ■ Karácsonyi János: *Szent László király élete*. Szent István Társulat, Bp., 1926. 115. (Szent István Könyvek 36.)

53 ■ Például László Gyula: Szent László ereklyetartó mellszobráról. *Arrabona*, VII (1965) 163. old.; Kerny Terézia: Szent László kultusz a Zsigmond-korban. In: *Művészet Zsigmond király korában 1387–1437*. Szerkesztette Beke László, Marosi Ernő, Wehli Tünde. I. Tanulmányok. (sokszorosítás) MTA, Bp., 1987. 353–357. old.; Kerny Terézia: Szent László ereklyéi. *Vigilia*, LVII (1992), 349. old.

54 ■ Władysław Szoldrski: *Święty Władysław król węgierski*. Nakl. OO. Redemptorystów, Kraków, 1917. 116. old. Jan Długosz szerint a váradi útra márciusban került sor: „...feria 5. Wladislaus Rex Poloniae limina S. Wladislaw Hungariae Regis cuius Corpus in Varadino requiescit, honoratus, pedibus iter conficibat, Sigismundo Rege Hung. eium itinere equestri praecedente. Quindecim diebus reges ambo apud Varadinum morati pascha Domini illic apud.” Długosz, 1711. I. 209. old. [liber XI.] A vonatkozó részekről: Stanisław Sroka: Ioannis Długossii Annales seu cronicae inclitii Regni Poloniae, liber XI: 1413–1430. *Commentarii. Varsaviae*, 2000. 324–419. old. Az út említve még: Zenon Pięch: Święty Władysław patron królów polskich – Szent László, a lengyel királyok patrónusa. *Polonia Węgierska Miesięcznik – A Magyarországi Lengyelek Havilapja*, 78 (2002), 8. old.

55 ■ Maria Koczerska: Miniatura na dokumente odpustowym kardynała Olesnickiego z 1449 roku. *Biuletyn Historii Sztuki*, XLV (1983), 163–174. old. (A vonatkozó rész: 173–174. old. és 11. kép [171. old.])

56 ■ *State buoni se potete*. Rendezte Luigi Magni, 1983.

57 ■ Képes emléklap az 1763-as földrendésről. Egy ismeretlen Binder J. F.-metszet. *Tanulmányok Budapest Múltjából*, XXI (1979), 348–360. old.

58 ■ L. Gál Éva: *Az óbudai uradalom a Zichyek földesurasága alatt 1659–1766*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1988.

59 ■ Ide vonatkozóan újabbban: Varga Péter: Földrendések a történelemben. Komárom katasztrófája 1763-ban. *História*, 1998. 8. szám. 17–21. old. A témáról bővebben: K. T. (Kerny Terézia): Győr város fogadalmi képe In: *Mariazell és Magyarország. Egy zárandokhely emlékezete*. Szerkesztette Farbak Péter, Serfőző Szabolcs. Bp., 2004. 355–356. Kat. II.–14.

60 ■ P. Horváth Athanáz: *A boldogasszonyi kegyhely története*. Neusiedl am See, 1926. 56. old. Kompozíciója visszaköszön

A Közép-Európát megrázó, Drezdától Belgrádig érezhető, a Richter-skála szerint 6,3 erősségű 1763. június 28-án pusztító nagy földrengés Magyarország több települését is sújtotta, különösen a Vértes hegység-től a Balatonig húzódó törésvonal (az ország szeizmikusan legaktívabb területe) mentén. Epicentruma Komárom volt, ahol hatvanhárom ember életét követelte, és százhuszan sebesültek meg. A legnagyobb károk a Duna bal oldalán voltak. Hogy a rengés erősségéhez képest az áldozatok száma viszonylag kicsi volt, annak oka eredendően a korabeli építészeti technológiában keresendő.⁵⁹ Az 1763-as komáromi földrengés ráirányította a hatóságok és a lakosság figyelmét e különös, hazánkban meglehetősen ritkán tapasztalható természeti jelenségre. Mária Terézia utasítására összeírták a károkat. A Magyarországon addig nem igazán tapasztalt, s azóta sem mért erősségű természeti csapás után számos helyen fogadalmi monumentumokat és képeket állítottak és ajánlottak föl az uradalmak földesurai (elsősorban a Zichy grófok), a városi polgárság előjárói, vallási közösségei, társulatai. Szőnyben 1764-ben Berényi Erzsébet utasítására készült egy Szentháromság-oszlop a helyi áldozatok em-

egy kisgrafikai alkotáson, Binder János Fülöpnek a győri Papnevelő Intézet Könyvtárában őrzött, 1766-ban készített szentképén (143 x 85 mm). Közölve: Szilárdfy: *Barokk szentképek*, 4. old. E rézmetszeten a Duna hátterében a romba dőlő város, jobb oldalt pedig segítségért kiáltó, kétségbeesett alakok láthatók. A boldogasszonyi kegyzobor előtt Szolánó Szent Ferenc (1549–1610) térdel, lábánál misszionárius életére utaló attribútumokkal: zarándokbottal és két bennszülőttel. Az „Ujvilág csodatévőjeként” emlegetett, a földmozgásoktól gyakorta sújtott Limában tevékenykedő ferences szerzetes kultusza elsősorban Dél-Amerika spanyol és újonnan megtérített indián lakossága körében virágzott, hazánkba feltehetően a Habsburgok közvetítésével került. Tisztelete alighanem 1755-től kaphatott nagyobb lendületet Közép-Európában, amikor a liszaboni földrengés híre bejárta és mélyen megrázta Európát. Magyarországi tisztelete még feldolgozatlan, ábrázolásainak összegyűjtése sem történt még meg. Ezek közé tartozik az a 85 x 125 cm méretű olajfestmény is, amely 1931-ben a dunaföldvári ferences templom sekrestyeraktárában volt. A *dunaföldvári Szent Ferenc-rendi zárda műtárgyainak leltára*. Templom. H., n. [Budapest], é. n., 112. tétel. Gépirat a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány bélyegzőjével. P. Oslay Oswald provinciális s. k. aláírásával. Bp., Magyar Ferences Könyvtár, leltári szám nélkül.

61 ■ Olaj, vászon. 118 x 106 mm, Mariazell, bazilika. Kiállítva 2004. június 28-tól szeptember 12-ig a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumban rendezett *Mariazell és Magyarország* című kiállításon. Az eredeti faragott keretű kép kompozíciójának felső mezőjében a Szentháromság látható. Alatta Szűz Mária és Szolánó Szent Ferenc áll. A festmény alsó részén a Duna túlsó partja felől Győr város vedutája a sarutlan karmelita rend templomának megrepedt, éppen dülőfélben lévő zömök tornyával; a székesegyház és a (jezsuita, majd benecés) Szent Ignác-templom szemmel láthatóan épségben áll. A túlparton emberek sétálgatnak békésen, mint akiket egyáltalán nem érint a szemük előtt pillanatok alatt lejátszódó természeti csapás. Egy út menti feszület is látható, pontosan megadva a topográfiai helyzetet. A kép alján a fogadalmi festmény konkrét készíttetésére vonatkozó háromsoros német nyelvű szöveg olvasható.

62 ■ Kerny Terézia: *Két XVIII. századi győri egyházi ünnepségről*. Bp., 2004, kézirat. Előadás a 2004. október 5–8. között, a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéke által *Ritus és ünnep* címmel megrendezendő Szegedi Vallási Néprajzi Konferenciára. [2004. X. 7.]

63 ■ LXXVII (1995) 67–76. old.

lékére, amelyre egyébiránt szintén odakerült Néri Szent Fülöp szobra. Komárom hasonló monumentumot emelt, továbbá azt a kegyes kötelezettséget is vállalta, hogy lakossága évente elzarándokol a Fertő-tó partján az Esterházy Pál herceg által alapított Boldogasszony (Freuenkirchen, Ausztria) kegytemplomába, s a helyi csodatévő Szűz és Szolánó Szent Ferenc közbenjárását kéri.⁶⁰ A Győrrel egybekapcsolt Szigeten (Győrsziget) a lakosság közvetlenül a katasztrófa után állítottatott megmenekülése emlékére Szentháromság-szobrot. Íródtak kegyességi művek: énekek, könyörgések; alapítványokat tettek; készültek továbbá szerényebb, kisebb volumenű devocionális alkotások: házak fülkéibe elhelyezett fogadalmi festmények és szobrok, a kétségbeesett nép megnyugtására szánt, gyorsan terjeszthető szentképek, aprónyomatványok is. Ebben az együttesben tartozik az az olajfestmény, amelyet a győrbelvárosi plébánia zarándoklat keretében vitt el a mariazelli kegytemplomba.⁶¹ Gróf Zichy Ferenc püspök és a káptalan a katasztrófát követően Szent László fejereklyéjét körmenetben hordozta körül az utcákon a szent király közbenjárását kérve. A püspök ösztönzésére a város lakossága évente megismétli ezt a hálaadó körmenetet.⁶²

E vázlatos áttekintésből is érzékelhető, hogy a téma komplex foltárása geológus, történész, irodalom-, művelődés-, művészettörténész és néprajzkutató bevonását egyaránt igényli. A komáromi földrengés nem volt egyedi jelenség Magyarországon. Hasonló, de ez idáig szerencsére jóval kisebb erejű rengések időről időre azóta is rendszeresek a térségben. Eppen e sorok gépelése közben (2004. május 25.) morajlott meg a föld Beled környékén, mintegy figyelmeztetve arra, hogy egy újabb katasztrófa bármikor bekövetkezhet.

Utolsóként *A kettős kereszt mint heraldikai motívum az INRI-kultusz megközelítésében* című tanulmányt (299–304. old.) említem még meg. Eredetileg *A kettős kereszt. Kultusz és szimbólum Kelet és Nyugat között* címmel jelent meg a *Néprajzi Értesítőben*.⁶³ A szerző néhány különleges adattal szolgál az Árpád-házi uralkodók Szent Kereszt-kultuszából kihajtó, majd országcimerként önálló életet kezdő heraldikai szimbólum kapcsán. Aprólékos kutatásai megvilágítják, miként jelenik meg a magyar állami szimbólika egyik legfontosabb közjogi jelképe a barokk szakralitásban, leszüremkedve egészen a populáris devócióig.

Jól tudom, illenék szólnom a többi írásról is: például a pestisjárványok kegyképtípusairól és szentjeiről; a török háborúk barokk szentképeken megjelenő ábrázolásairól; Szent Borbála tiszteletéről – és még számos remek tanulmányról. Szilárdfy Zoltánnak valamennyi téma „kedvence”, melyhez időről időre, más-más aspektusból vissza-visszatér. Hatalmas ismeretanyagra támaszkodó írásaira szinte állandóan hivatkozni kell. A recenzensnek azonban a kritikai bíráló is a tiszte. A könyvismertetés második részét ennek szentelem. Előjáróban azonban nyomatékosan le

szeretném szögezni, hogy csak olyan problémákat érintek és mulasztásokat kérek számon, amelyekről a gyakorlatból tudom, hogy megoldhatók, illetve elvégezhetőek lettek volna.

A kötethez a szerző saját költségén utólag hibajegyzéket készíttetett. A sajnálatos módon szintén hibás Errata–corrigenda azonban nem jutott el mindenkihez és minden kötetbe; csupán néhány barát, kolléga, könyvtár és könyvesbolt kapott belőle. A jegyzék oldalszáma csupán eggyel több, mint a kötetben olvasható tanulmányoké: jó néhány durva elírást, bosszantó, néha az egész ikonográfiai interpretációt alapjában megváltoztató tévedést korrigál, utólagos hiányt jelöl vagy datálási módosítást tartalmaz. Ezeket legalább a szerző észrevette, korrekten kijavította; csak az a baj, hogy számuk még ennél is lényegesen többre rúg. De ezzel nem akarom terhelni az olvasót. Amiről viszont írni szeretnék, mert igazán aggodalomra ad okot és sokkalta problematikusabb, az a jegyzetelés. A mikrofilológiaiileg meglehetősen kaotikus állapotokat tükröző és hibáktól hemzsegő jegyzetapparátushoz először is nem ártott volna egy rövidítés-, illetve irodalomjegyzéket mellékelni a leggyakrabban idézett standard művek (Bálint Sándor, Galavics Géza, Garas Klára, Knapp Éva, Tüskés Gábor publikációi, saját írások, Adolf Spamer kézikönyve stb.) felsorolásával a kötet elején vagy végén. Ezáltal megszüntethető lett volna a gyakori ismétlődés, és kiküszöbölhetőek lettek volna az ebből adódó sorozatos tévedések, elírások, pontatlanságok. E jegyzékben ugyanis csupán egyetlenegyszer kellett volna, de akkor bibliográfiaileg pontosan, föltüntetni az adott publikáció könyveszeti adatait (évfolyam, évszám, oldalszám, kötetszám, sorozatcím stb.).

Levéltári hivatkozásokban, közgyűjteményekben őrzött kéziratoknál gyakorta elmaradt az intézmény pontos megnevezése, a felhasznált (?) anyag pontos jelzete – élek a gyanúperrel, hogy ilyenkor inkább másodlagos közlésekről van szó. Hiányzik továbbá annak megjelölése a jegyzetek legelején vagy legvégén (esetleg egy csillaggal), hogy az adott tanulmány eredetileg hol jelent meg, mi volt az eredeti címe. E koordináták pontos megadása azért lényeges jelen esetben, mert a szerző gyakorta módosította, esetleg teljesen meg is változtatta publikációjának címét, hogy a tartalmi korrekciókról ne is beszéljek. Elmaradásuk miatt azután a szerző irodalomjegyzéke csupán hozzávetőleges tájékoztatást nyújt, mert nem derül ki egyértelműen, mikor fedi egymást két publikáció.

Teljesen elmaradtak az idegen nyelvű összefoglalások. Van viszont német nyelvű tartalom és képanyag (Harmath Anikó fordítása), de ezek persze nem pótolják a rezüméket. A képjegyzékekről érdemes megjegyezni, hogy jóval több információval szolgál egy átlagos listánál. A cím, évszám, technika és őrzési hely mellett ugyanis olyan finom kiegészítéseket, ikonográfiai meghatározásokat, adalékokat tartalmaz, amelyek egyrészt árnyaltabbá teszik a szöveget, másrészt a tanulmányokban egyáltalán nem szerepelnek. Szö-

veg, kép és képalírás egymásra épült és egymástól elválaszthatatlan. A „képes tanulmányok” alcím voltaképpen így válik érthetővé. Ezzel a módszerrel egyetlen technikai probléma adódik csupán, mégpedig az, hogy egyszerre három (sőt a végjegyzetelés kétségtelenül elegánsabb formája miatt már négy) helyre kell lapozni. A színes, majd fekete-fehér képek ugyanis nem a tanulmányok között, hanem utánuk következnek. Ez még önmagában nem volna nagy baj, más kiadványokban is rendszerint ez a szerkesztési elv. A képek azonban csupán sorszámmal vannak jelölve, feloldásuk még hátrébb található. Ez már meglehetősen kényelmetlenné és fárasztóvá teszi a kötet használatát. A nyomda három könyvjelzővel könnyen segíthetett volna ezen a nem kevés bosszúságot okozó, látszólag jelentéktelen problémán. E hiányt – korlátozott számban – a szerző volt kénytelen saját költségén pótolni egy XVIII. századi rézmetszet felhasználásával három különböző színben készült, szép könyvjelzővel.

A rezümék hiányán is bosszankodom persze, mert emiatt a könyv tanulmányai teljesen kiesnek az utóbbi években örömdetesens megszaporodó vonatkozó nemzetközi szakirodalom vérkeringéséből,⁶⁴ de végképp érthetetlen a mutatók (személy, helység, ikonográfia) hiánya. Tudományos könyv esetén elkészítettségük elemi követelmény, s a kiadónak ezen nem lett volna szabad spórolnia. Más elfogadható okát nem igazán látom elmaradásának. Időhiányra sem lehet hivatkozni, mert összeállítás ma már egyáltalán nem igényli azt a sok időt főlemesztő hálátlan cédu-

64 ■ Erre példa Karin Leitner egyébként igen kiváló tanulmánya: Die Grazer Kupferstecherfamilie Kauperz und die Andachtsbildgraphik im 18. Jahrhundert. *Acta Historiae Artis Slovenica*, 6 (2001), 141–165. old. A szerző a grazi Kauperz család rézmetsző művészetéről írott tanulmányában egy lábjegyzetben sem utalt Szilárdy Zoltán hasonló jellegű kutatásaira.

65 ■ Például: Tóth Sándor: Szent István éve. Országalapítók s a háromkirályok. *Új Ember*, XLV, 16. szám (1988. IV. 19.) 5. old. [Beszélgetés Szilárdy Zoltánnal]; *Világok határán*. Beszélgetés Szilárdy Zoltán művészettörténésszel a népi vallásosság-ról, 1956-ról, jelekről és képekről. Az interjút készítette Lackfi János. *Országjáró*, (2001. május–június) 12. old.; V. M.: „Pomáz beleégett a lélkembe”. *Pomázi Polgár*, XII. (2003. november) 6. old.; Lengyel László: A barokk ikonográfia és kultusztörténet kutatója. Beszélgetés Szilárdy Zoltánnal. *Műértő*, VI, 11. szám (2003. november) 10. old.

66 ■ Vö. a 8. jegyzettel.

67 ■ Például: Meditációs képek a budavári klarisszák hagyatékából. *Tanulmányok Budapest Múltjából*, XXXI (2003), 271–287. old.

68 ■ Gábor Tüskés, Éva Knapp: *Volksfrömmigkeit in Ungarn. Beiträge zur vergleichenden Literatur- und Kulturgeschichte*. Hrsg. Hans Dieter. Röhl, Dettelbach, 1996.

69 ■ Tüskés Gábor, Knapp Éva: *Népi vallásosság Magyarországon a XVII–XVIII. században. Források, formák, közvetítők*. Osiris, Bp., 2001.

70 ■ Tüskés Gábor, Knapp Éva: *Populáris grafika a 17–18. században*. Balassi, Bp., 2004.

71 ■ Zádor Anna: *Az építészeti és múltja. Válogatott tanulmányok*. Az utószót Bibó István írta. Szerkesztette Körber Agnes. Corvina, Bp., 1988. (Művészet és elmélet)

72 ■ Vayer Lajos: *Témák, formák, ideák. Válogatott tanulmányok a festészet, a szobrászat és grafika művészetének köréből*. Szerkesztette Vadas József. Corvina, Bp., 1988. (Művészet és elmélet)

lázást és rendszerezést, mint még néhány évvel ezelőtt is. Egy széles körben elterjedt speciális számítógépes program segítségével, amit magam is használtam már, ha nem pillanatok alatt is, de rövid időn belül előállíthatók a mutatók (nem beszélve arról, hogy a *Devotio Hungarorum*-sorozat két Szilárdfy-könyvének mutatórendszere is igen jól hasznosítható kiindulópont lehetett volna elkészítésükhöz). A mulasztás, s ezt pontosan tudom, miután a kötet bizonyos előkészítő munkáiban (a szerző bibliográfiájának előzetes összeállítása, a képjegyzék elkészítése) részt vettem, egyértelműen a kiadót terheli, még pontosabban, a szerkesztő rovására írható.

Túllépve ezen az észrevételen, még csupán két mondat erejéig foglalkozom a szerkesztő felelősségével, hogy még pontosabban fogalmazzak, felelőtlenségével. Nem sértő köztözködésből írom le, de a köteten általában érződik a kapkodás és az elietettség. Hiányzik az a szerető gondoskodás, odafigyelés, az a minimális érdeklődés, no és persze az ügy iránti önzetlen odaadás, ami minden „felelős” szerkesztői munka kritériuma. Ez a vélemény azonban korántsem jelenti azt, hogy minden hiány kizárólag az ő rovására írható és rajta kellene mindent számon kérni, legalább akkor a felelőssége a szerzőnek is. Kétségtelenül érződik, hogy nem alakult ki teljes együttműködés szerző és szerkesztő között, de hiányzott az összhang a szerző és a kiadó között is, amelyet egyébként igen magas színvonalú szakmai munka és igényesség jellemez.

Végezetül még néhány apró figyelmetlenség és – számomra legalábbis – zavaró, sőt nemegyszer felháborító probléma. A fotósnál a fényképész elnevezés sokkalta szebb, de legalábbis magyar szó. Ez persze lehet, hogy nem bántja annyira az érintettek érzékenységét, mint az, s erről ők tehetnek a legkevésbé, hogy fölvételeik nyomdai előállítására igen silányra „sikeredett”, sőt nyersebben megfogalmazva, a képek zöme egyenesen gyalázatos, olykor pedig teljességgel élvezhetetlen. A közölt fényképek „minősége” valójában megcsúfolása mindannak, amit egy „képes könyvről” gondolnánk, s joggal elvárhatna vásárlója; ennyi pénzért (4500 forint) meg különösen. A gyatra nyomás mégsem az olvasónak, hanem a publikációi, könyvei esztétikai megjelenésére mindig is akkurátusan sokat adó, az illusztrációk fontosságát állandóan hangsúlyozó szerzőnek fájhatott a legjobban. A fényképek tekintélyes hányada – ez tagadhatatlan – igen rossz körülmények között, olykor a helyi viszonyok miatt titokban, gyenge megvilágítással, gyakorta állvány és egyéb technikai apparátus nélkül készült, elsősorban munka-, illetve dokumentum-fölvételként. Tudnivaló, hogy a számítógépes *Photoshop*-technikát többek között épp az ilyen „kemény diókra” fejlesztették ki. Használata kétségtelenül külön szakembert igényel, sok bíbelődést, sőt az is kétségtelen, hogy többbe kerül a képek színhelyes, jó minőségű előállítása, de a végeredmény önmagáért beszélt volna, s különb lett volna annál, amit a gyulai Dürer Nyomda Kft. produkált.

A képjegyzék után önálló lapon olvasható rövid életrajz (435. old.) tipográfiai kétségtelenül szebb formát öltött volna, ha a szerző igazolványkép méretű fényképét nem a szöveg közé, hanem fölé tördeliki, esetleg nagyobb méretben. Akkor sem maradt volna üresen egy fél oldal, ha a nyúlfarknyi életrajzot kiegészítik a tiszteletére készült 1997-es *Ars Hungarica*-emlékszám adataival, továbbá azzal a néhány interjúval és beszélgetéssel, amely vele készült, s biográfiáját árnyalta volna.⁶⁵

Szilárdfy Zoltán műveinek jegyzéke (436–442. old.) elejére, de legalábbis a végére azután odakívánkozott volna az utalás a fenti *Ars Hungarica*-szám 1996-ig terjedő irodalmára is.⁶⁶

Afölött sem hunyhatok szemem, hogy az egyes tételek bibliográfiai adatai, a jegyzetekhez hasonlóan, többkevesebb pontatlanságról vagy szemet szűrő következtelenségről árulkodnak. Mindezek némi utánanézés-sel, körültekintéssel pótolhatók, kiküszöbölhetők lettek volna. Periodikáknál gyakorta elmaradt például az évfolyam vagy az oldalszám, a tanulmány- és önálló köteteknél sokszor hiányzik a kiadó és a szerkesztő neve, a pontos sorozatcím. Az esetleges szerkesztői kiegészítések nem kerültek szögletes zárójelbe. Hasznos információval szolgál viszont a kiadás alatt, illetve előtt álló művek jegyzéke, amelyek közül néhány e recenzió írásakor már nyomtatásban is megjelent.⁶⁷

Emlékkönyvek és tanulmánykötetek korát éljük. Az előbbi, már-már riasztó méreteket öltő s lassan-lassan kötelezővé vált, ezáltal viszont fokozatosan devalválódó, egyre inkább hitelét veszítő jelenséget szóvá tették már néhányan. Az utóbbiakról eleddig kevés szó esett, pedig ezek is folyamatosan gyarapodnak elhunyt és élő szerzők (köztük nemegyszer önjelölt ifjú titánok) zömükben persze időtálló és örökbecsű, de sokszor leginkább felejthető, talán csupán a tudománytörténet lapjaira tartozó efemer munkáival. Hol minden filológiai apparátus nélküli utánkötések, hol tartalmilag jelentős mértékben átvitott, vagyis szövegében és jegyzeteiben bővített és fölfrissített filológiai apparátussal ellátott kiadások. Szilárdfy Zoltán „képes” könyve ez utóbbiak sorában foglal helyet. Mindenekelőtt Knapp Éva és Tüskés Gábor a barokk vallásos kultúra témaköréből közösen írt, a néprajzi és irodalomtörténeti diszciplína harármezsgyéjén mozgó, előbb Németországban,⁶⁸ majd három éve magyar nyelven is kiadott tanulmányköteteivel,⁶⁹ illetve a 2004-ben megjelent legújabb közös könyvükkel⁷⁰ állítható párhuzamba. Voltaképpen azok egyház- és művészettörténeti pendant-jának, kiegészítésének is fölfogható, sőt a gyakori közös témaválasztás miatt együttes használatuk lenne kívánatos. De beleilleszkedik abba a sajnos nem túl sok kötetet számláló, művészettörténeti-tudománytörténeti sorozatba is, amelyet a Corvina Kiadó kiváló művészettörténészei kezdeményeztek és indítottak el az 1980-as években Zádor Anna,⁷¹ majd Vayer Lajos⁷² válogatott tanulmányainak közreadásával, s amelyeket csupán tíz év múlva követett egy

1. Szerkesztőségünk szívesen látja a számítógépes szövegszerkesztővel (lehetőleg IBM PC kompatibilis Word 6.0 vagy Word for Windows) készített és lemezen leadott cikkeket. A kéziratot azonban ebben az esetben is kérjük – jól olvasható formában kinyomtatva – a szerkesztőségbe eljuttatni. Kérjük szerzőinket, közöljék lakcímüket, adóazonosító számukat, telefonszámukat, továbbá – az „E számunk szerzői” rovat, olvasóink számára – munkahelyüket és foglalkozásukat.

2. A szerkesztőség a „Bírálat” és a „Probléma” rovatba szánt cikkek esetében a 0,75–1 íves, egyébként a 0,25–0,4 íves kéziratokat tekinti optimális terjedelműnek. (Egy ív 40 000 n, azaz 26, kettes sorközrel írott oldalból áll, egy oldal 26 sorból, soronként 60 leütéssel.)

3. Kérjük szerzőinket, hogy a „Bírálat” rovatba szánt bírálatuknak adjanak – rövid – címet (ún. fantázia címet); cikküket, ha azt a terjedelem indokolja, tagolják – ugyancsak rövid alcímmel (és ne számmal) jelölt – fejezetekre.

4. Kérjük, az ismertett könyvek címét részletes formában írják le. Ez a következőket tartalmazza, az alábbi sorrendben: a szerző(k) (többszerzős kötet esetében a szerkesztő) neve, a könyv címe, alcíme, a fordítónak, az előszó, illetve az utószó szerzőjének a neve, a kiadó(k) neve, a megjelenés helye és éve, a könyv oldalszáma és ára, az esetleges sorozatcím. A címléírásban alkalmazott központozást illetően folióiratunk a magyar – és nem az angolszász – gyakorlatot követi.

5. Kérjük, a szöveget balra zárva írják, s azt a kurzíválás, illetve a jegyzet szám emelése kivételével ne formázzák.

6. Kérjük, kiemelés – egyszeri aláhúzással vagy kurzíválással – csak feltétlenül szükséges esetben alkalmazzanak. Ne emeljék ki egészükben a szövegben szereplő idézeteket sem, csak saját kiemelés alkalmazzunk (külön jelezve), az eredetiben szereplő kiemelés természetesen tartsuk meg (és ezt külön jelezzük is). Rövidítéseket csak indokolt esetben alkalmazzunk, kérjük viszont a folyóiratunknál divatozó – magyar (tehát nem latin) – rövidítések (old., i. m., uó., uo., ford., vö. stb.) elfogadását és érvényesítését.

7. Folyóiratunk az évszázadokat római – és nem arab – számmal jelöli.

8. Kérjük, csak lapalji, illetve szövegközi jegyzetet alkalmazzanak, és kerüljék az ún. sorszámozott bibliográfiai, illetve a zárójeles jegyzetek alkalmazását. A lapalji jegyzetek (lábjegyzetek) számozása folyamatosan, arab számmal történjék. A jegyzeteket kérjük a kézirat végére helyezni. Lapalji jegyzet a „Bírálat”, a „Tiszteletkört”, a „Probléma” és a „Vita” rovatba szánt cikkhez tartozhat, a szemleciikkben szövegközi jegyzetet alkalmazzunk. Bírálatoknál a bírált könyv (vagy könyvek) hivatkozott helyét mindig a főszövegben adjuk meg (...old.), minden más, a problémacikknél pedig minden hivatkozás kerüljön lapalji jegyzetbe. Idegen nyelvű könyvből is magyarul idézzünk, az eredeti szöveget csak indokolt esetben adjuk meg, jegyzetben.

9. A jegyzetben a hivatkozott munkák címét, tanulmánykötet, gyűjtemény, illetve periodika címét kurzíváljuk. Az „In:” jelölést folyóirat, heti és napilap esetén ne alkalmazzuk. Ismételt előfordulás esetén rövidítve hivatkozunk; a rövid alak a szerző vezetéknévéből és az i. m. rövidítésből áll. Ha egy szerző több munkájára is hivatkozunk, a rövidített címet adjuk meg. Periodikumoknál az évfolyamot, kötetet (Vol., Jg., Bd.) csak folyóirat esetén jelöljük, a megjelenés évszámát viszont mindig.

10. Szerkesztőségünk szívesen veszi, ha szerzőink bírálat-, illetve problémacikkükhöz az ismertett szerző munkásságát vagy a szóban forgó témakör legfontosabb irodalmát stb. – lehetőleg a megjelenés időrendjében – ismertető ún. „dobozt” mellékelnek. A címléírás elveire lásd a 4. pontban mondottakat.

újabb, hasonlóan gondos összeállítás Kovács Éva műveiből a Szent István Társulatnál.⁷³

Szilárdfy Zoltán könyvének tanulmányai nem újraközlések. A kötet megjelenése után már nem elégséges hivatkozni a korábbi, az eredeti megjelenés adataira. Legtöbb esetben szükséges a kötetben megjelent írását is idézni, vagy csupán azt. A szerző ugyanis a kiadás előkészítése során több, kisebb-nagyobb korrekciót végzett a szövegeken: megváltoztatta a tanulmányok címét, számos javítást hajtott végre mind a szövegen, mind a jegyzetekben, mind a képaláírásoknál. Pontosította az egyes alkotások készítésének időpontját, finomabb analízisekre kerített sort. Mindez a nemzetközi és hazai legújabb kutatási eredmények folyamatos figyelemmel kíséréséről, az új eredmények (attribúció, proveniencia) azonnali felhasználásáról, az időközben bel- és külföldi antikvárium, műkereskedelmi aukciókon, köz- és magángyűjteményekben felbukkant művek, ikonográfiai csemegék ismeretéről tanúskodik. A téma prominens képviselőjének, vagy Urbach Zsuzsa kedves szavaival fogalmazva,⁷⁴ a téma „ifjú doyenjének” 2003-ban kiadott kötete minden benne maradt hiba ellenére olyan hézagpótló mű, amely nem hiányozhat egyetlen, a korszakkal foglalkozó művészettörténész könyvespolcáról sem.

„...könyve bizonyára hozzájárul, nemcsak a barokk vallásos kisgrafikák gyűjtésének és szélesebb körű feldolgozásának megindulásához, de a barokk egyházi művészet komplexebb szemléletű kutatásához is”, írta Sinkó Katalin Szilárdfy Zoltán első (1984. január 3-án a szentszéki Secretaria Status elismerő levelével méltatott), *Barokk szentképek Magyarországon* című könyvének ismertetésekor.⁷⁵ Az idestova két évtizeddel korábbi megállapítás időszerűségéből mit sem vesztett, és erről a kötetéről is nyugodtan leírható. □

73 ■ Kovács Éva: *Species Modus Ordo. Válogatott tanulmányok*. A szöveget gondozta: Verő Mária és Takács Imre. Szent István Társulat, Bp., 1998.

74 ■ Elhangozott Urbach Zsuzsa „*Ymagine ad similitudinem*”. A *kegyképmásolat mint az archaizmus egyik formája* című előadásában, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Művészettörténeti Tanszéke által rendezett *Klasszicizmusok és archaizmusok* című konferencián, 2003. április 22-én.

75 ■ Sinkó Katalin: *Devóció és populáris művészet*. Híradás Szilárdfy Zoltán új könyvéről és két kiállításáról Pannonhalmán és Egerben. *Ethnographia*, XCVII (1986), 145. old.